

VATAN VE HÜRRIYET = İTTİHAT VE TERAKKİ

Hüsrev Sami Kızıldoğan

Kars Sayfaları

**Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı
Profesör Bayan Âfet'e**

Türk Tarih Kurumunun 1 nisan 1937 tarihli ikinci sayılı Belleten'inde (Atatürk'ü dinlerken) başlığı altında yazdığınız kıymetli ve samimi yazıyı okudum. Harbiye mektebinden Erkânıharp Yüzbaşısı olarak çıkan Mustafa Kemal'in Şam'daki menfasında geçen askeri bir macerayı anlattıktan sonra kısaca (**Vatan ve Hürriyet**) cemiyetinin Atatürk tarafından nerede ve nasıl kurulduğunu hikâye ediyorsunuz.

Bu yazılar şimdiye kadar meçhul kalan tarihi bir hakikati aydınlattı. Bu itibarla Türk Tarihine yeni bir hazine kazandırdığınızdan dolayı sizi candan tebrik ederim.

Yazınızın sonunda «Evrensel ve tarihiğ işi. 1908 inkılâbının esasını Şam'da Dr. Mustafa'nın evinde aramak lâzımdır» cümlesiyle bitiriyorsunuz.

Mustafa Kemal'in bu büyük eserini memlekete nasıl yaydığını ve 1908 inkılâbına ne suretle müessir olduğunu her safhasında yaşamış bir adam sıfatiyle ben de söyleyeceğim. Bayan Âfet, bu mesut fırsatı bana verdiğinizden dolayı size teşekkür ederim.

Mustafa Kemal Selânik'te :

Şam'da Dr. Mustafa'nın evinde Atatürk'ün kurduğu "**Vatan ve Hürriyet**," cemiyeti o havalide intişara başlamıştı. Ancak bu büyük eseri bütün memlekete yaymak, teşkilâtlandırmak lâzımdı. Artık onun muazzam deha kuvveti, taşacak yeni sahalar arıyordu. Sultanın zulüm ve istibdadına karşı memleket ve milleti kurtarmak

zamanının geldiğine kat'iyetle inanmıştı. Bu inanış, bu ateşin ülkü, bütün mevcudiyetini sarmıştı.

Şam ve Suriye onun düşündüğü geniş ihtilâl ve inkılâp hareketlerine üssülhareke olamazdı. Kendisine en müsait muhit, yabancı unsurların iftirak surişleri içinde kaynaşan (Makedonya) idi. Hem de orada mektep hayatındanberi sevdiği, itimat ettiği yüzlerce fedakâr zabıt arkadaşları da vardı. Bunlar şurişçi unsurlarla Makedonyanın yeşil ve zengin ovalarında, ormanlı ve karlı dağlarında maksatsız çarpışıyorlardı. Orada yakın tehlikeyi anlamış olan Türk kütlesi daha uyanık, daha olgun idi. Hemen kararını verdi: Makedonya'ya geçmek...

Fakat Mustafa Kemal Şam'da hür ve serbest değildi. Oraya sürülmüş, her dakika nezaret ve tecessüs altında bulunuyordu. Bu şartlar içinde büyük emelini nasıl tahakkuk ettirecekti? İşte bu kördüğümü çözmek lâzımdı.

Mustafa Kemal için hayatta müşkül ve gayri mümkün yoktur. Bir kere karar verdikten sonra o şey mutlaka ve behemehal olmalıdır ve olur.

Makedonya'ya geçmek için izin almak veya mazeret dermeyen etmek zaruri bir mecburiyetti. Fakat Mustafa Kemal'e kim ve ne cesaretle izin verebilirdi? En meşru mazeretleri bile kabul edilemezdi. Bu vaziyet karşısında Mustafa Kemal kendisine has olan kararını verdi: İzin almadan gitmek. Bu hareket firar etmek demektir. Ruhunun bu ilk isyan ateşiyle Akdeniz kıyısına indi. Oradan ilk vapurla Akdenizin dalgalı enginlerine açıldı.

Selânik'te Heyecan :

Mustafa Kemal'in Yunanistandan yazdığı bir telgraf arkadaşları arasında hemen şayi olmuştu. Bu telgraf kendi sınıf arkadaşlarından Erkânıharp Yüzbaşı Selânik'li Ahmet Tevfik'e [1] hitaben yazılmıştı.

Bir gün Mustafa Kemal Selânik rıhtımına yanan bir vapurdan çıktı. Derin mavi gözlerinin içinde ihtilâlin şimşekleri çakıyordu. Rıhtımda kendisini bekleyen Tevfik'in ellerini hararetle sıktı. Kendisinin olan bu güzel memlekete ayak basar basmaz duyduğu tatlı heyecan içinde yolculuğunun bütün zahmetlerini,

[1] Ahmet Tevfik Hürriyetin ilânından evvel ölmüştür. Cemiyetin eski ve kıymetli azasından idi.

meşakkatlerini unutmıştu. İskeleden, yıllarca çocukluğunun aziz ve ateşli hatıralarını taşıyan sokaklardan geçerek evine doğru gitti. O gün çok sevdiği annesinin şefkat ve hasretle tutuşan huzurunda aylarca sürmüş olan hicranını dinlendirdi...

Mustafa Kemal Faaliyette:

Rıhtıma çıkar çıkmaz Ahmet Tevfik'ten eski arkadaşlarından sair ve hatip Ömer Naci'yi sordu. Akşam kendisini görmesini söyledi. Ömer Naci diyebilirim ki, Mustafa Kemal'deki gizli kudret ve dehayı ilk keşfeden bir yarıvefakârı idi. Yüksek bir halk hatibi olan Ömer Naci Mustafa Kemal'den sonra ordu ve memleket içinde pek çok sevilen bir zattı. O gece Naci ile buluştular. Üçüncü ordu mıntakasında da (Vatan ve Hürriyet) cemiyetinin teşkiline karar verdiler.

Ertesi gün Naci Lembet'teki topçu kışlasına geldi. Bana Mustafa Kemal'in geldiğini söyliyerek bu akşam Selânik Askerî Rüşdiyesi Muallimlerinden Bursalı Hakkı Baha'nın evine mühim bir meselenin müzakeresi için gideceğiz dedi. Hiç unutmam o taşkın ve ateşin ruhlu Naci fevkalâde bir heyecan içinde sarsılıyor, hiçbir yerde oturamıyor, gecenin hululünü sabırsızlıkla bekliyordu. Naci'ye bu mühim içtimam mevzuunu sordukça açık söylemiyor, yalnız (ümitlerimizin tahakkuk) etmek üzere olduğunu söylemekle iktifa ediyordu. Akşam olmuştu. Muayyen saatte Hakkı Baha'nın Kule kahvelerine giden yol üzerindeki evine karanlıkta girdik. Hakkı Baha yeni evlenmiş bulunuyordu. Güzel döşenmiş bir gelin odasında toplanmıştık: Mustafa Kemal, Ömer Naci, Hakkı Baha, Mustafa Necip [1] ve ben. Kahveler içildikten, Hakkı Baha ile bazı lâtifeler yapıldıktan sonra Mustafa Kemal oturduğu koltuktan doğrularak ağır ve vakur bir sada ile "Arkadaşlar, dedi: Bu gece burada sizleri toplamaktan maksadım şudur. Memleketin yaşadığı vahim anları size söylemeğe lüzum görmüyorum. Bunu cümmeniz müdriksiniz. Bu bedbaht memlekete karşı mühim vazifelerimiz vardır. Onu kurtarmak yegâne hedefimizdir. Bugün Makedonyayı ve teknil Rumeli kıt'asını vatan camiasından ayırmak istiyorlar. Memlekete ecnebi nüfuz ve hakimiyeti kısmen ve filen girmiştir. Padişah zevk ve saltanatına düşkün, her zilleti irtikâp edecek

[1] Mustafa Necip piyade mülâzimi idi. Balkan harbinde Babıâli baskınında şehit düşmüştür.

menfur bir şahsiyettir. Millet zulüm ve istibdat altında mahvoluyor. Hürriyet olmyan bir memlekette ölüm ve izmihlâl vardır. Her terakkinin ve kurtuluşun anası hürriyettir. Tarih bugün biz evlâtlarına bazı büyük vazifeler tahmil ediyor. Ben Suriyede bir cemiyet kurdum. İstibdat ile mücadeleye başladık. Buraya da bu cemiyetin esasını kurmağa geldim. Şimdilik gizli çalışmak ve teşkilâtı taazzuv ettirmek zaruridir. Sizden fedakârlıklar bekliyorum. Kahhar bir istibdada karşı ancak ihtilâl ile cevap vermek ve köhneleşmiş olan çürük idareyi yıkmak, milleti hâkim kılmak hulâsa vatani kurtarmak için sizi vazifeye davet ediyorum.,,

Oda içinde derin bir sükût hâsıl olmuştu. Lâmbanın solgun ziyaları içinde Mustafa Kemal'in mehip sesinin akisleri hâlâ dalgalanıyordu. Ömer Naci ayağa kalkarak, Mustafa Kemal'in hitabesine karşı o tatlı şivesiyle: "Mustafa Kemal, arkadayız, seni takip edeceğiz, ölümler, cellâtlar, işkenceler bile bizi bu azmimizden çeviremeyecektir. Hürriyet verilmez, o ancak alınır. Zulüm ve istibdat altında inliyen bu masum ve biçare milleti kurtaracağız, yaşasın hürriyet ve ihtilâl !,, sözleriyle derin sükûtu ihlâl etmişti. Mustafa Necip, inkılâbın o fedakâr evlâdı, gizli hıçkırıklarla yanımında göz yaşlarını zaptetmeğe çalışıyordu. Mustafa Kemal tekrar söze başladı. "Arkadaşlar!,, dedi. "Gerçi bizden evvel bir çok teşebbüsler yapılmıştır. Fakat onlar muvaffak olamadılar. Çünkü teşkilâtsiz işe başladılar. Biz kuracağımız teşkilât ile bir gün mutlaka ve behemehal muvaffak olacağız. Vatani, milleti kurtaracağız.»

Bu hitabelerden sonra teşkilât işi görüşüldü. Nihayette Atatürk bana bakarak: "Hüsrev, tabancanı çıkar, bu masanın üzerine koy, kararımızı yemin ile de teyit edelim,, dedi. Taşadığım brovnik tabancasını masanın üzerine koydum. Hepimiz ellerimizi bu tabancanın üzerine koyarak ölünciyeye kadar bu mukaddes dava uğrunda çalışacağımıza and içtik.

Bu tarihi manzara çidden muhteşem ve ulvi idi. Atatürk'ün yüksek huzurunda o gece Türkün kurtuluş tarihi doğmuştu. Bu suretle 1908 inkılâbını yapan Vatan ve Hürriyet Cemiyetinin o gece Selânik'te de temel taşları konulmuştu.

1908 İnkılâbı:

Yazımın başında söylediğim gibi meçhul kalan bu tarihi hakikati milli tarihe artık vermelidir. Bu sırrı bilen hayatta ancak üç kişi kalmıştır: Atatürk, Hakkı Baha ve ben.

Mustafa Kemal'i zalim idare tekrar Şam'a iade etti. Selânik'te kalan arkadaşları Mustafa Kemal'in kendilerine tevdi ve emanet ettiği büyük eseri genişlettiler. Vatan ve Hürriyet Cemiyeti vatanın her köşesine dalbudak saldı. Memleketin en kıymetli, en fedakâr evlâtlarını sinesine aldı, bazı küçük gruplar da buna iltihak etti, nihayet bu teşekkül az zamanda taazzuv ederek kahramanlarıyla 1908 temmuzunda Zalim Sultanın karşısına dikildi.

Hükümet Faaliyette :

1907 martında bir hâdise cereyan etti. Sultanın hafiyeleri bu gizli teşekkülü sezdi. Cemiyetin faal azasından iki kişi pek şüpheli görüldüğünden hükümetçe takiplerine başlandı. [1] Bunlardan birisi Ömer Naci, diğeri de ben idim.

Naci o sıralarda Selânik'te intişar eden (Çocuk Bahçesi) gazetesinde Feylesof Rıza Tevfik ile çetin bir kalem münakaşasına girmişti. Bu edebî münakaşa nihayet mevzuundan çıktı, ve siyasi bir şekil aldı. Naci bir makalesinde [2] Rıza Tevfik'e karşı «beş asırlık bir tarihi şanüşeref ebediyen topraklara gömülürken» gibi o devirde söylenmesine cevaz verilemeyen taşkın sözlerle vatanın içinde bulunduğu felâketi haykırarak ilân etmişti. Bu yazılar o zaman Selânik muhitinde büyük bir heyecan uyandırmıştı. Bu lisan münakaşasına ben de ufaktan karışmışım. Bir gün cemiyet arkadaşlarından Talat (Paşa), Naci ile beni hususî davet ederek şöyle bir teklifte bulundu: Bugün umumî müfettişlikten bir arkadaş bana sizin tevkifiniz için müfettişlikle mabeyn arasında şifreli telgraflar teati olunduğunu söyledi. Ben de bu şifreleri telgrafhanede gördüm.

Cemiyetin henüz harekete geçecek kadar kuvvetli olmadığını takdir edersiniz. Tevkifinizi daha bazı tevkifler de takip edebilir. Biz cemiyetin selâmeti namına ikinizin de memleketten ayrılmasının muvafık olacağı fikrindeyiz. Hem de ayrılmanıza başka sebepler de vardır. Geçende (Beşçınar) da müzakere ettiğimiz veçhile cemiyetin hariçte bir neşriyat vasıtası da bulunmak lâ-

[1] Ömer Nacinin takibine kanun zabitlerinden yüzbaşı İbrahim, benim takibime de süvari mülâzimi Ali memur edilmişlerdi. Her ikisi de 1908 ihtilâlinde telef olmuşlardır.

[2] O sıralarda Midilli adasının Fransız donanması tarafından işgalini telmihen.

zımdır. Pariste çalışan Prens Sabahaddin ve Ahmet Rıza partileriyle teması ancak siz yapabilirsiniz. Hangisi bizim programa uyarsa onunla birleşiriz. Şayet bunları muvafık bulmazsanız evvelce konuştuğumuz gibi cemiyet nam ve hesabına, Avrupanın başka bir yerinde biz de ayrıca bir gazete çıkaralım. Burada kalmakta ısrar ederseniz cemiyetin mevcudiyeti tehlikeye düşecektir. Arkadaşlar hep bu fikirde, siz ne düşünüyorsunuz. Bu mesele hakkında ayrıca bir içtima yapalım mı?

Biz bu garip teklife karşı evvelâ ret cevabı verdik. Bu gece düşünerek kat'i cevabımızı yarın verebileceğimizi söyleyerek ayrıldık. O gece Naci ile birlikte bu teklifi uzun uzadıya tetkik ve münakaşa ettik. Bizim tevkifimiz belki arkadaşlar arasında vakitsiz bir panik çıkarabilirdi. En metin sandığımız arkadaşlarda bile o günlerde saklanamıyan bir endişe seziyorduk. Bizi son taşkınlıklardan dolayı muahaza ediyorlardı. Hakikaten cemiyetin neşir vasıtası bir gazeteye de fevkalâde ihtiyacı vardı. Bunu ancak ateşin kalemiyle Naci idare edebilirdi. Bu sebeple Parise gitmeğe karar verdik. Bunu ertesi gün yalnız Talat'a söyledik, başka hiçbir arkadaş harekdtimizi bilmiyordu.

Paris'te :

İki arkadaş 1907 martı sonunda Paris'te bulunuyorduk. Orada çalışan iki grupta da temasa gelmiştik. Ahmet Rıza'nın partisi ve programı bize daha uygun görünmüştü. Esasen ayrı gazete çıkarmak için malî kudretimiz de yoktu. Uzun müzakere ve münakaşalardan sonra Ahmet Rıza ile bazı şartlar dahilinde birleşmeği muvafık gördüğümüzü dahildeki arkadaşlara bildirmiştik.

Vatan ve Hürriyet – Terakki ve İttihat :

Aramızda Selânik'le uzun muhaberecerceyan etti. Bunların mevzuunu iki cemiyetin birleşmesinde alacağı isim teşkil ediyordu. Ahmet Rıza terakki ve ittihat isminin alınmasında anudane ısrar ediyordu. Sebep olarakta bu ismin uzun zamandanberi bir çok yerlerde tanındığını, yeni bir ismi tanıtmak zamana mütevakkıf olduğunu ileri sürüyordu.

Biz de mazide bu isim altında bir çok şantajlar yapıldığını bazı erkânının saraya satıldığını ve ileride muvaffakiyet halinde

intisap davalarının başlayacağını söyleyerek vatan ve hürriyet isminin kabulünde aynı şiddetle ısrar ediyorduk. Müzakere bir aralık vahim bir şekil almıştı, ıftirak derecesini bulmuştu.

Ekseriya vaki olduğu gibi, insanlar büyük ülküler karşısında bazan feragatler yapmağa mecbur kalırlar.

İnkılâbın menfaatine uygun olan bu ittihadı bir isim yüzünden kırıp atmamak ciheti iltizam olundu. Vatan ve hürriyet cemiyeti terakki ve ittihat adını aldı.

Bu isim tebeddülü 10 temmuz 1908 tarihine yakın bir zamanda vaki olmuştu. 1908 inkılâbında hakiki rolü yapan kuvvet, sonradan aldıkları Terakki ve İttihat namı altında çalışan Vatan ve Hürriyet Cemiyetinin öz evlâtları idi.

İşte yakın milli tarihimizin bu meçhul kalan hakikatini kurumuza bildirmekle memleket tarihine karşı olan vazifelerimi yapmış oluyorum.

Atatürk'ün eserlerinin köklerini yalnız Şam'da değil, onu bulmak için daha derin mazilere inmek lâzımdır. Çünkü Atatürk tarihin bir tesadüfü değildir. O başlı başına mazi, hal ve istikbaldir. Milli tarihimizin hepsidir. O tarihin, tarihte onundur.

